

Андрій Руккас

ПЕРШИЙ КРОК – НЕВДАЛИЙ КРОК

Мамука Гогитидзе. *Грузинский генералитет (1699-1921)*. Биографический справочник. – Київ: Ін-т української археографії та джерелознавства НАНУ, 2001. – 200 с. + ілюстрації.

Автором книжки, присвяченої грузинським генералам 1699-1920 рр., є віце-полковник грузинської армії Мамука Гогітідзе, а співвидавцем, окрім Інституту української археографії, виступив Український центр біографічної некрополістики. Поява праці такого роду важлива, серед іншого, ще й тому, що вивчення військової біографістики знаходиться в Україні у зародковому стані. Нині вийшло друком лише декілька робіт про український генералітет доби Визвольних змагань 1917-1921 рр.,¹ а стосовно українців – генералів російської армії, то мусимо з прикрістю констатувати, що біографії більшості з них поки що не привертали уваги істориків.

Перше питання, яке слушно виникає у читача, – це чому праця з грузинської військової історії з'явилася в Україні, до того ж під грифом академічного інституту? Сам Автор, на мою думку, пояснює це досить туманно. У вступі він пише, що Україна є сьогодні одним із найяскравіших центрів наукової біографістики на просторах колишнього Радянського Союзу і саме тут напрацьована серйозна методологічна база по створенню довідкових видань (с. 14). Далі зазначається, що за концепцію довідника обрано видавничу модель, яка була розроблена та активно пропагується Українським центром біографічної некрополістики. Але в чому полягає ця модель, які її харак-

терні риси та особливості – Мамука Гогітідзе, на жаль, не пояснює, обмежуючись фразою про творче поєднання класичного енциклопедичного стилю викладу з формою дожовтневих «Списків за старшинством» (с. 14).

Книжка справді побудована у формі біографічних статей, щоправда – деякі з них здаються аж надто короткими, як-от: Мдівані Віктор Віссаріонович, князь (1865-1945). Генерал-майор (1914). Або ж про генерал-майора Миколу Антоновича Шалікова (Шалікашвілі): окрім дати його смерті, Автор повідомляє лише те, що він був похований у Санкт-Петербурзі на Смоленському кладовищі (с. 166). Причина цієї лапідарності зрозуміла: п. Гогітідзе просто не знайшов більше інформації про згаданих осіб, але навряд чи до цього має відношення «класичний енциклопедичний стиль» і знахідки Центру некрополістики, тим більше, що лаконічні статті становлять добру третину книги. До того ж, у вступі Автор рекомендує свою працю як першу спробу узагальнення відомостей у зовсім не опрацьованій царині грузинської історії (с. 13). Проте жодних узагальнень ми тут не знайдемо: наведена інформація, запозичена в основному з офіційних російських «Списків генералам за старшинством», не була піддана бодай мінімальному аналітичному опрацюванню, хоча спираючись на матеріал, яким оперує Автор, можна було б вивести приблизний відсоток грузинів серед російського генералітету у різні періоди, прослідкувати динаміку змін у їхній чисельності, «розсортувати» генералів за військовими званнями та родом військ тощо.

Втім, сам Мамука Гогітідзе зізнається, що його книжка через суто об'єктивні обставини не може претендувати на довершеність. Далі він підкреслює, що дослідження продовжуються, накопичується нова інформація, уточнюються відомі факти, і це, за словами Автора, дозволяє сподіватися, що у майбутньому на суд читача будуть представлені більш довершені та повні видання з історії гру-

зинського генералітету (с. 13). Тож виникає резонне питання: чи варто було публікувати відверто «сирий» матеріал, до того ж під академічним грифом? Останнє тим більше дивує, оскільки рецензована робота спирається на дуже вузьку джерельну базу: як уже згадувалося, це, в основному, інформація з російських «Списків за старшинством», що регулярно публікувалися військовим відомством не тільки на генералів та офіцерів Генерального штабу, але й на полковників, підполковників і навіть капітанів. Проте й це, вповні досупне, джерело Автор використовує не суцільно. Скажімо, спираючись на «Список підполковникам» 1903 р., можна доповнити й значно розширити куці біографічні довідки про двох князів Абашидзе – Дмитра Ростомовича та Костянтина Григоровича: у згаданому «Списку» вказано дати їх народження, сімейний стан, роки «производства в чины», освіту, участь у кампаніях, одержані нагороди, перебіг служби.² Врешті, на жаль, Мамука Гогітідзе абсолютно не користувався архівними документами, тоді як лише в Російському військово-історичному архіві в Москві зберігаються десятки тисяч особових справ офіцерів імператорської армії.

Чимало зауважень можна висловити і до структури книжки, по якій вочевидь не ходила рука редактора. Так, розташовуючи біографічні статті за алфавітним принципом, Автор узяв за основу грузинський варіант прізвищ, а не їхній російський еквівалент – він наводиться поруч у дужках. Такий принцип не виглядає продуманим, адже багато генералів більше відомі саме під своїми зросійщеними іменуваннями. Ще один закид можна адресувати описові нагород, згаданих у книжці. Автору належало б визначитися, чи варто перераховувати всі нагороди, отримані певною особою, чи обмежитися тільки найбільш почесними та високими. Наприклад, у статті про генерал-майора Олександра Бектабегова (Бектабегішвілі) згадано лише одну нагороду – орден св. Володимира 4-го ступеня

з бантом, арешту з неясних причин пропущено: ордени св. Станіслава 2-го ступеня з мечами та імператорською короною, св. Анни 2-го ступеня з імператорською короною, св. Володимира 3-го ступеня, «Знак отличия за 20 лет службы».³ В інших випадках про нагороди взагалі не згадується, як наприклад – у статті про генерал-лейтенанта князя Реваза Андронікова (Андронікашвілі), хоча той був відзначений орденами св. Анни 3-го ступеня з бантом, св. Володимира 4-го ступеня з бантом, св. Георгія за 25 років служби, св. Станіслава 1-го ступеня з мечами, «Знак отличия за 20 лет службы», св. Анни 1-го ступеня з мечами, св. Володимира 2-го ступеня з мечами, Білого орла.⁴

Певні сумніви виникають і щодо повноти біографічних позицій. Так, у «Списку генералам» на 1 березня 1872 р. зустрічається кілька прізвищ, відсутніх у книзі Мамуки Гогітідзе, а саме: генерал-майор князь Іван Фомич Джамбакуріан-Орбеліані (рахувався по армійській піхоті), генерал-майор Микола Григорович Кобієв (рахувався по армійській піхоті, Александропільський комендант) та генерал-лейтенант Микола Олександрович Ахвердов (рахувався по армійській кавалерії, сенатор).

У вступі Автор наголошує, що йтиметься про етнічних грузинів, що одержали генеральські звання в період з 1699 до 1920 року (с. 11). Під цим кутом зору одна з біографічних статей книжки є не зовсім точною. Мова йде про відомого діяча білого руху Павла Рафаїловича Бермондт-Авалова (Авалішвілі): він не був етнічним грузином, оскільки походив з козаків Уссурійського козачого війська і лише з 9 жовтня 1919 р. став називати себе князем Аваловим – після того, як був усиновлений грузинським князем (до речі, він сам присвоїв собі звання генерал-майора 1 грудня того ж 1919, а не 1918 р., як пише п. Гогітідзе; невірно вказано й дату його смерті: не 1945 рік, а 27 січня 1974 р. у Нью-Йорку, куди генерал переїхав з Югославії ще в 1941 році).⁵

Вкажу на низку інших неточностей. Так, принаймні двічі у книзі невірно вказуються військові звання: князі Ісак Шіойович та Олександр Георгійович Туманови (Туманішвілі) були генерал-лейтенантами, а не генерал-майорами, як пише Автор; перший отримав це звання 30 серпня 1869 р., другий – роком пізніше.⁶

Багато помилок зустрічаємо у назвах полків: на с. 34. вказано, що генерал Мойсей Захарович Аргутинський-Долгоруков прийняв командування Грузинським гренадерським полком у 1832 р., хоча гренадерською ця частина стала лише через 22 роки – у 1854 р., а до того полк іменувався єгерським; на с. 54 зазначається, що князь Дмитро Петрович Багратіон-Імеритинський розпочав військову службу 1882 р. у 38-у Володимирському уланському полку, хоча роком раніше всі кавалерійські полки були перейменовані в драгунські. На с. 68., у статті про генерала Абрама Георгійовича Вачнадзе, Автор помиляється у номері полку: Чернігівський піхотний полк мав 29-й номер, а не 2-й, як сказано тут. Іноді Мамука Гогітідзе сам утворює досить дивні назви полків, скомпоновані з тих чи тих історичних реплік. Так, на с. 129 читаємо, що з 1816 р. генерал Мамука Орбеліані служив у 13-у Лейб-гренадерському Еріванському карабінерному полку. Насправді ж у вказаний час полк іменувався просто «Еріванським карабінерним», почесна приставка «лейб» з'явилася у 1855 р., ще через рік полк став називатися лейб-гренадерським, а номер йому присвоєно аж через вісім років – у березні 1864 року.⁷

Варто підкреслити і те, що в передачі назв полків Автор цілком не дотримується засад уніфікації, обов'язкових для біографічних статей: одні полки в роботі згадуються під повною назвою, номером, іменем почесного шефа, інші – тільки з номером та назвою, ще інші – тільки з номером. Яскравий приклад такого підходу бачимо на с. 162: тут вказано, що Григорій Чолокашвілі упродовж 1901-1908 рр. командував «Семипалатинським, Сибірським»

та 1-м піхотним Івангородським полками. Але, по-перше, 1-й піхотний полк називався Невським Короля Еллінів, а Івангородський мав аж 99-й номер; по-друге, поставивши кому між словами «Семипалатинський» та «Сибірський», Автор тим самим поділив Семипалатинський Сибірський полк на дві окремі частини, чого насправді не було. Наведу ще один приклад недбалого ставлення до назв полків – у випадках, коли згадка про почесного шефа має розпізнавальне значення, але в книжці пропущена. Так, у російській гвардійській кавалерії було два лейб-гвардії уланські полки: один – Його Величності, другий – Її Величності. Котрий саме мав на увазі Мамука Гогітідзе на с. 171 – можна здогадатися лише завдяки тому, що в книжці вказане місце його дислокації – Варшава: тут стояв Лейб-гвардії уланський Його Величності полк. Як бачимо, для уточнення біографічної довідки читач мусив би мати під рукою ще й відповідну літературу.

Не все гаразд і з орієнтацією Автора у почесних відзнаках. Наприклад, на с. 179, у статті про генерала Левана Яшвіля (Яшвілі), вказується, що за кампанію 1805-1807 рр. кінно-артилерійській роті, яка перебувала під його командуванням, були присвоєні «георгіївські петлиці». Насправді ж ця колективна нагорода з'явилася у російській армії тільки за царювання Олександра II: у 1864 р. нею вперше були відзначені нижньогородські драгуни за довголітню службу на Кавказі. Всього ж до 1917 р. така нагорода була присвоєна 17 військовим частинам та підрозділам, у тому числі 4-м гренадерським, 2-м піхотним, 2-м драгунським полкам, 8-ми артилерійським батареям та саперному батальйону; жодної кінно-артилерійської роти в цьому переліку немає.⁸

На жаль, наведеними вище прикладами не вичерпується перелік фактичних помилок, прикрих недоречностей та неточностей, які надто виразно свідчать про погане знання реалій російської імператорської армії. Тож за-

лишається хіба що втішити себе самим фактом появи роботи такого змісту, очікуючи, що за невдалим кроком у розвитку військової біографістики простуватимуть більш успішні спроби.

¹ Колянчук О., Литвин М., Науменко К. *Український генералітет періоду Визвольних змагань*. – Львів, 1995. – 284 с.; Тинченко Я. *Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття, 1917-1921 роки*. – К., 1995. – 258 с.

² Список подполковникам по старшинству. Составлен по 1 января 1903 г. – СПб, 1903. – С. 374, 826.

³ Список генералам по старшинству. Исправлено по 1 марта. – СПб, 1872. – С.786.

⁴ Там само. – С. 238.

⁵ Дерябин А. *Конвой командующего Западной добровольческой армией* // Цейхгауз. – 1995, № 4. – С. 34.

⁶ Список генералам по старшинству. Исправлено по 1 марта. – СПб, 1872. – С. 431, 463.

⁷ Про історію 13-го Лейб-гренадерського Єриванського полку див.: Попов К. *Храм Славы*. В 2-х ч. – Париж, 1931.

⁸ Самонин С. *Георгиевские петлицы на мундирах низших чинов российской армии* // Цейхгауз. – 1995, № 4. – С. 19.